

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Rodina a demografický vývoj

(2007/C 161/19)

Evropský hospodářský a sociální výbor obdržel žádost budoucího německého předsednictví Rady EU ze dne 19. října 2006 o vypracování stanoviska k tématu *Rodina a demografický vývoj*

Předsednictvo Výboru usoudilo, že je vhodné vypracovat stanovisko, do něž bude rovněž začleněno sdělení Komise s názvem *Demografická budoucnost Evropy – učíme se z problému výhodu*, KOM(2006) 571 v konečném znění, v souvislosti se kterým se Komise, v souladu s článkem 262 Smlouvy o založení Evropského společenství, rozhodla konzultovat Evropský hospodářský a sociální výbor.

Specializovaná sekce Zaměstnanost, sociální věci, občanství, kterou Výbor pověřil přípravou podkladů na toto téma, přijala stanovisko dne 22. února 2007. Zpravodajem byl pan BUFFETAUT.

Na 434. plenárním zasedání, které se konalo ve dnech 14. a 15. března 2007 (jednání dne 14. března 2007), přijal Evropský hospodářský a sociální výbor následující stanovisko 120 hlasy pro, 1 člen byl proti a 5 členů se zdrželo hlasování.

1. Doporučení a návrhy**1.1 Reagovat na dosud nepoznanou situaci**

1.1.1 Článek 33 Listiny základních práv uzákoňuje zapojení Evropské unie do úvah a návrhů týkajících se rodinné politiky, přestože je zřejmé, že z důvodu zajištění efektivity a subsidiarity spadá konkrétní definice těchto politik a jejich provádění do pravomocí členských států a místních samospráv, či dokonce veřejných služeb a podniků.

1.1.2 Komise ve své zelené knize zveřejněné dne 16. března 2005 správně označila současnou demografickou situaci v Evropě za fenomén, který nemá obdoby. Ve sdělení z 10. října 2006 je zdůrazněno, že se jedná o „jeden z nejvýznamnějších problémů, kterým bude Evropská unie nucena v nadcházejících letech čelit“. Nemůžeme se spokojit s pouhým konstatováním; jedinou relevantní otázkou zůstává, co je třeba podniknout na úrovni Společenství, zejména v oblasti rodinných politik a sladění rodinného a pracovního života. Je třeba zdůraznit, že Rada Evropy nedávno vyzvala k vytvoření významné evropské politiky pro podporu rodin.

1.1.3 Evropský hospodářský a sociální výbor doporučuje program studií, informační kampaně, návrhy, monitorování a obecněji také to, aby studie o dopadu, jež jsou v dnešní době povinné pro každý legislativní návrh, obsahovaly zmínku o dopadu na rodiny, pokud se jich návrh přímo týká, a aby byly napojeny na další velké sociálně ekonomické oblasti působení Evropské unie, jakými jsou zaměstnanost, růst, energetický vývoj a jeho důsledky.

1.2 Program studií

1.2.1 Pokud mají političtí činitelé na evropské, národní a místní úrovni nalézt vhodnou odpověď na problematiku

demografických změn, potřebují k tomu podrobnou diagnózu demografického vývoje. První evropské demografické fórum, které se konalo v říjnu 2006, představuje vynikající iniciativu a mělo by být pravidelně pořádáno i nadále.

1.2.2 Je rovněž nezbytné pozorně zkoumat demografický vývoj (geografické rozmístění obyvatelstva, přirozený pohyb obyvatelstva, migrace, složení podle věku a pohlaví, zvýšení střední délky života při narození atd.) a jeho příčiny (hospodářské, sociální, kulturní, environmentální faktory, problémy sladit rodinný a pracovní život, situace žen a matek na trhu práce, flexibilita v zaměstnání z rodinných důvodů, váha rizik a nároků pracovního života atd.) s ohledem na národní a regionální rozdíly. Je nutné, aby tyto studie byly vypracovány nezávisle, neboť jejich výsledky mohou zpochybnit národní politiky.

1.2.3 Mohly by být vypracovány studie o různých daňových a sociálních systémech, které pomáhají ženám a mužům vrátit se do zaměstnání poté, co se starali o výchovu dětí, a o opatřeních motivujících muže sdílet rodinné povinnosti. Bylo by taktéž zajímavé zkoumat různé systémy daňových pobídek pro rozvoj veřejných nebo soukromých, všem přístupných služeb pro rodiny.

1.2.4 Zvláštní studie by se měly zaměřit i na rodiny, které se musí potýkat s netradičními situacemi (ženy vychovávající děti samy, postižené děti, závislost starých rodičů, rodiny přístěhovalců, jež mají problémy s integrací, atd.).

1.2.5 Stárnutí⁽¹⁾, jeho různé podoby a rozdíly závislé na geografické poloze se rovněž musí stát předmětem specifických studií, které zohlední zejména dopad stárnutí na život a na rodinnou politiku. Ta byla většinou posuzována z hlediska

⁽¹⁾ Demografie definuje stárnutí obyvatelstva jako nárůst podílu starých lidí v obyvatelstvu, obecně provázený následným snížením podílu mladých. Zvýšení počtu starších osob se nyní označuje termínem „gerontorůst“. V různých zemích či na různých územích a v různých časových obdobích nedochází ke stárnutí populace a ke „gerontorůstu“ nezbytně současně, na základě kombinace jejich příčin se však tyto jevy mohou vyskytnout nezávisle na sobě.

vztahů mezi rodiči a malými a dospívajícími dětmi. Nyní ji však musíme posuzovat i z hlediska vztahů mezi dětmi a starými rodiči, zejména pokud jde o uzpůsobení pracovní doby a pomoc ze strany společnosti.

1.2.6 Bude třeba zvážit i to, jak se starší pracovníci v lepším zdravotním stavu, kteří budou více dynamičtí a nezávislí, budou moci v budoucnu lépe a déle účastnit rodinného, hospodářského a společenského života, zejména přizpůsobením pracovních míst a větším aktivním zapojením do městského života a mezigeneračních vztahů (například zapojením starších osob do života škol, školek či jeslí). Rodina se neskládá pouze z rodičů a dětí, ale také z prarodičů, kteří často hrají významnou roli při pomoci a podpoře (hlídání dětí, materiální podpora atd.).

1.2.7 V 7. rámcovém programu Evropského společenství pro výzkum, technický rozvoj a demonstrace (2007 až 2013) by bylo vhodné obohatit část zaměřenou na socioekonomický výzkum a zvýšit objem finančních prostředků, které jsou na něj určeny, aby došlo k posílení výzkumu v oblasti demografie ⁽²⁾.

1.3 Informovanost

1.3.1 Komise by měla vypracovat skutečný evropský seznam osvědčených postupů v oblasti rodinné politiky, sladění rodinného a pracovního života, politiky rovnosti mezi muži a ženami a specifické politiky pro podporu matek a otců, kteří se plně zapojují do rodinných povinností. Členskými státy by byly nabídnuty kladné zkušenosti z celé Evropy, aby umožnily párům realizovat jejich neuspokojenou touhu po dětech (počet dětí v jedné domácnosti je přibližně 1,5 dítěte, přičemž přání jsou podle nejnovějších studií podstatně vyšší).

1.4 Návrhy

1.4.1 Dopad demografických změn může být podstatně zmírněn pouze včasným zavedením celé řady koordinovaných opatření sociální, hospodářské, environmentální a rodinné politiky a politiky rovnosti mezi muži a ženami; to může fungovat, pouze když se vezme v úvahu široký rámec této problematiky a zkombinují se ty nejúčinnější politiky. Evropská unie by v této souvislosti měla představit víceletý akční plán obsahující opatření týkající se politiky pro podporu rodiny a sladění rodinného a pracovního života, jejichž praktická hodnota byla v členských státech prokázána.

⁽²⁾ Viz stanovisko EHSV ze dne 15. září 2004 „K 7. rámcovému programu výzkumu: potřeba výzkumu v rámci demografické změny – kvalita života ve stáří a potřeba technologie“, zpravodajka: paní HEINISCH (Úř. věst. C 74, 23.3.2005, s. 44-54).
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/cs/oj/2005/c_074/c_07420050323cs00440054.pdf.

1.4.2 Vzhledem k tomu, že uplatňované politiky týkající se demografie musí přinášet dlouhodobý účinek, musí Unie zdůraznit naléhavost situace a předložit členským státům návrhy v oblasti udržitelné rodinné politiky.

1.4.3 Otevřená metoda koordinace by měla sloužit jako prostředek srovnávání rodinných, hospodářských a sociálních politik i politik rovnosti mezi ženami a muži, což by mělo umožnit Evropské unii vybrat si to nejlepší z kulturní rozmanitosti svých členských států a jejich národních politik.

1.4.4 Evropská rada, Evropský parlament a Komise by měly při respektování zásad subsidiarity vyzvat členské státy k podpisu Evropského paktu pro rodinu, který by mohl obsahovat následující závazky:

- potvrdit odhodlání členských států zavést politiky splňující očekávání obyvatelstva v otázce počtu dětí, které si přejí mít páry v Evropské unii. Tyto politiky by měly být realizovány například prostřednictvím přímých finančních podpor, daňových úlev a nabídek veřejného nebo soukromého vybavení (například různé druhy dětských jeslí včetně jeslí na pracovišti či jeslí společných pro více podniků), škol s celodenní péčí a hrazených služeb; důležité je tedy nejenom množství těchto zařízení, ale i jejich kvalita;
- stanovit pevný práh pro veřejné financování zaměřené na rodiny a děti, tedy investice do budoucnosti, aby tyto zdroje nebyly případně potlačeny kolektivními náklady na stárnutí společnosti, které stárnoucí voličstvo může považovat za prioritní;
- zajistit podporu prostředí příznivého zároveň pro rodiny, matky, otce a děti, což předpokládá, že se dosáhne této již staré myšlenky uvést v soulad rodinný a pracovní život, bude zajištěna skutečná rovnost mezi muži a ženami a budou zároveň skutečně zohledněny změny ve stylu života a práce (nepravidelná pracovní doba, vzdálenosti, vysoké ceny bydlení v centrech měst, nedostatek infrastruktury pro malé děti...);
- závazek, že opatření na podporu dětí a rodin budou trvalá a dlouhodobá, neboť právě trvalost tohoto druhu politik je jedním z klíčů jejich úspěchu. Takový závazek by se měl projevit dlouhodobým udržením výše výdajů věnovaných mládeži v porovnání s náklady na zdravotní péči a důchody, které budou vzhledem ke stárnutí populace neodvratně růst. Je tedy zásadně důležité zajistit rozvoj nových generací v co nejlepších podmínkách. To znamená, že je třeba chránit a zlepšovat zdraví a bezpečí dětí, zajistit kvalitní vzdělání pro všechny, nabídnout systémy pomoci a podpory pro

rodiče, aby dokázali zabezpečit své potřeby a překonávat problémy. Zvláštní pozornost by měla být věnována rodinám a dětem, jež žijí ve velké chudobě, těm, kdo potřebují zvláštní podporu, a těm, kteří pocházejí z prostředí přistěhovalců. EHSV spolu s konstatováním o stárnutí evropské populace a domněnkou, že obnovení generací je nutné k přežití kontinentu, připomíná, že vstřebání silné nezaměstnanosti, přístup k trvalému zaměstnání populace ve věku 25 – 35 let a skutečné zabezpečení zaměstnání obecně by mělo usnadnit financování aktivního či neaktivního důchodového věku.

1.4.5 Člověk není pouze vyrábějící a spotřebovávající bytost. Má i sociální a citový rozměr, který vytváří jeho důstojnost. Každá skutečně lidská politika musí nejenom brát v úvahu tento základní rozměr lidského života, ale musí jej i ochraňovat. Rodinné politiky plně přispívají k seberealizaci jednotlivců a harmonii společnosti. Přijetím Evropského paktu pro rodinu by Evropská unie dokázala, že je věrná závazkům své Listiny základních práv.

2. Úvod

2.1 Po zveřejnění zelené knihy „Nová mezigenerační solidarita jako odpověď na demografické změny“^(*) vydala Komise nové sdělení nazvané Demografická budoucnost Evropy – učiňme z problému výhodu, čímž podtrhla význam, který přisuzuje této otázce, jež je pro budoucnost Evropské unie rozhodující.

2.2 Je třeba uznat, že členské státy se až do podepsání Niceské smlouvy k tomuto tématu příliš nevyjadřovaly, přestože se demografové téměř dvacet let snaží upoutat pozornost politiků na přicházející „demografickou zimu“ a s ní spojené problémy. Můžeme pouze litovat, že reakce byly navzdory častým a opakovaným varováním příliš pomalé a že nyní budeme muset čelit skutečné demografické krizi.

2.3 Komise se již přibližně deset let snaží zdůraznit význam tohoto jevu, který by mohl ohrozit cíle Lisabonské strategie; to svědčí o jejím strážlivém úsudku, jenž by měl být pochválen.

2.4 Přestože míra plodnosti není jedinou podmínkou dynamického vývoje členských států a musí být doprovázena rozvojem dovedností, vzdělání a tvůrčí činnosti jednotlivých generací, bez přehnaného pesimismu je třeba konstatovat, že demografická situace Evropské unie představuje významný prvek pro další hospodářský rozvoj a sociální rovnováhu.

2.5 Nedostatek kvalifikované pracovní síly může omezit prostor pro růst produktivity, pokud se nevěnuje dostatečná pozornost kvalitě práce a modernizaci pracovních postupů. Budoucí pracovní místa a odborná dovednost, kterou vyžadují, se budou lišit od těch současných, což podtrhuje význam celoživotního vzdělávání. V Evropské unii je bohužel téměř 17 milionů obyvatel bez práce a k nim je třeba přičíst ty, kteří z důvodu nedostatku plných pracovních úvazků museli přijmout zaměstnání na částečný úvazek. Jednou z hlavních výzev Evropské unie je umožnit těmto lidem, aby znovu našli stálé zaměstnání, což by do jisté míry umožnilo snížit negativní dopad poklesu množství evropské populace v aktivním věku na hospodářství.

2.6 Demografické změny navazují na období, které demografie nazývá „demografickým přechodem“. Tento přechod zaznamenal podstatné snížení úmrtnosti, zejména dětí a matek. Tento jev doprovází pokles porodnosti související se snížením úmrtnosti a výrazné zvýšení střední délky života při narození.

2.7 „Demografický přechod“ a zvýšení střední délky života seniorů (v Evropě od sedmdesátých let) představují význačný pokrok. Měla by však být zajištěna výměna generací a nemělo by dojít k porušení rovnováhy mezi počtem narozených a zemřelých, což v případě Evropy již neplatí. V mnoha členských státech totiž počet zemřelých přesahuje počet narozených.

2.8 Dožít se vysokého věku v ideálních podmínkách je vzácností, která bude i nadále představovat náš cíl. Důsledkem tohoto vývoje bude zvýšení nákladů na zdravotní péči, způsobí však také vytvoření nových služeb a zboží pro seniory. Bude též nutno rozvinout produktivitu aktivní části populace a prodloužit aktivní život seniorů, z nichž jsou někteří proti své vůli vyčleňováni z pracovní činnosti.

2.9 V některých evropských zemích imigrace částečně přispívá, a bezpochyby bude přispívat i nadále, k vyrovnání demografického deficitu, pokud ji provázejí programy pro integraci migrantů (výuka jazyků, odborné vzdělávání...)^(*). Nicméně nemůže být jediným řešením tohoto demografického problému, neboť se nejedná pouze o počet pracovních sil, které Evropa potřebuje, ale rovněž o problém lidský a společenský. Rozvojové země by navíc neměly být připraveny o svůj lidský potenciál a zejména o své nejvzdělanější a nejkvalifikovanější občany. Evropská unie musí rovněž sama nalézt prostředky, které jí pomohou vyřešit demografické problémy, s nimiž se potýká.

^(*) Viz stanovisko EHSV ze dne 13.9.2006 k tématu Imigrace v rámci EU a integrační politika – spolupráce místních a regionálních zastupitelstev s organizacemi občanské společnosti, zpravodaj: pan PARIZA CASTAÑOS, Úř. věst. C 318, 23.12.2006.

^(*) KOM(2005) 94 v konečném znění.

3. Sdělení Komise z října 2006

3.1 Komise hned na úvod připomněla skutečnost, jež je v diskusích souvisejících s touto tematikou často opomíjena: jedna stránka stárnutí populace, kterou demografie nazývá „stárnutím shora“, je pozitivní, neboť svědčí o prodloužení střední délky života seniorů, a tudíž i o značném pokroku na zdravotní, sociální a hospodářské úrovni.

3.2 Zatímco v Evropě se podstatně snižuje počet narozených, dochází k prodloužování délky života. Demografickou situaci v Evropě tedy charakterizují čtyři prvky:

- prodloužení střední délky života,
- nízký průměrný počet dětí na jednu ženu (1,5 v EU-27),
- pokles porodnosti v posledních desetiletích,
- vysoký příliv přistěhovalců.

3.3 Z toho vyplývá, že počet obyvatel Evropské unie by se mohl lehce snížit, avšak obyvatelstvo bude mnohem starší, neboť do kategorie seniorů se dostanou generace z období poválečné demografické obnovy.

3.4 Odhady Komise sahají až roku 2050 a jsou založeny výhradně na statistickém zhodnocení. Komise věří, že tyto odhady by měly být použity jako nástroj pro zvýšení informovanosti a pro podporu diskusí o této problematice.

3.5 Podle odhadů Komise by v Evropské unii mohly v roce 2050 připadnout dvě osoby v produktivním věku na každého občana staršího 65 let nebo více, zatímco v současnosti jsou to osoby čtyři.

3.6 Komise se v souvislosti s těmito odhady domnívá, že stárnutí obyvatelstva by mohlo mít velký vliv na pracovní trh, na produktivitu, hospodářský růst a rovněž na sociální ochranu a veřejné finance.

3.7 Nejprve by mohlo dojít ke zvýšení zaměstnanosti žen a pracovníků ve věku 55 až 64 let (přibližně do roku 2017), avšak jednalo by se pouze o odklad, po němž by demografické změny dolehly plnou vahou na hospodářský růst.

3.8 Míra ročního průměrného růstu HDP v Evropské unii by se mohla se stárnutím obyvatelstva automaticky snížit z 2,4 % za období 2004-2010 na pouhé 1,2 % v období 2030 až 2050, což by znamenalo konec našim ambicím a cílům Lisabonské strategie.

3.9 Pokud nic nepodnikneme, stárnutí obyvatelstva může současně vést k podstatnému zvýšení veřejných výdajů

(důchody, zdravotnictví a služby pro starší osoby), které by prohloubilo rozpočtové deficity, a vedlo by tak k neúnosné spirále státního dluhu.

3.10 Komise si v souvislosti s těmito těžkostmi klade otázku, jakou podporu může Evropská unie přinést členským státům v rámci dlouhodobé strategie, jejíž provádění po právní a praktické stránce závisí ve velké míře na politické vůli a pravomocích členských států.

3.11 Nabízí tedy možné úvahy a vhodná opatření, jež jsou však příliš neurčitá nebo obecná, neboť odpovědnost náleží v této oblasti členským státům, či dokonce místním samosprávám.

3.12 Předložené návrhy se týkají rodinné politiky s cílem podpořit demografickou obnovu, zejména zlepšením podmínek, které umožní sladit pracovní, soukromý a rodinný život (rozvoj služeb péče o děti a rodičovské dovolené, zvýšení pružnosti organizace práce, pořádání výročního demografického fóra).

3.13 Bylo rovněž doporučeno přijmout opatření, jež pomohou zvýšit zaměstnanost pracovníků starších 55 let a produktivitu v Evropě, a ustanovení, která docílí lepší organizace legální migrace a integrace legálních přistěhovalců.

3.14 Komise nakonec navrhuje vytvořit dostatečně rozmanité spektrum finančních nástrojů k ochraně důchodových systémů, ke kterým patří i tvorba soukromých úspor a kapitálu, aby lidé mohli samostatněji rozhodovat o tom, jakou výši prostředků by chtěli v důchodu disponovat, což předpokládá efektivní a transparentní fungování finančních trhů a vysokou kvalitu dohledu zejména nad penzijními fondy.

3.15 Stárnutí obyvatel v Evropě povede ke změně způsobu myšlení, systémů sociální ochrany a rodinných politik, neboť se ve skutečnosti jedná o to, jak učinit z obtížného problému výhodu.

3.16 Vzhledem k tomu, že Evropská unie nemá vlastní pravomoci v této oblasti, Komise se musela omezit na stanovení těchto obecných zásad. Ostatně není dost dobře jasné, jak by Evropská unie mohla mít v této oblasti praktické kompetence, neboť navrhovaná řešení se liší podle situace v jednotlivých státech v souladu se sociálními a kulturními tradicemi všech dotčených národů. Konkrétní zavádění některých opatření, například rozvoj služeb péče o děti, navíc může probíhat pouze na místní úrovni, co nejbližší rodinám. Stále však platí, že evropská mobilizace, která by čelila této demografické výzvě, je naléhavě potřebná.

3.17 Německé předsednictví, které projevilo zájem o sdělení Komise, si přálo, aby byla prohloubena problematika rodinné politiky, a požádalo, aby se Evropský hospodářský a sociální výbor zamyslel nad tím, do jaké míry může přispět udržitelná rodinná politika k hospodářskému a sociálnímu rozvoji Evropy.

4. Rodina jako prvek, jenž se přizpůsobil hospodářskému a sociálnímu vývoji

4.1 Rodina, styl života a žebříček hodnot byly ovlivněny podstatnými politickými, hospodářskými a sociálními změnami, jimž byla vystavena Evropa v průběhu dvou století. Průmyslová revoluce a urbanizace změnily rodinné prostředí. Široká rodina se zúžila a došlo k rozvoji nových typů rodinného života, ke změnám vazeb mezi generacemi, k vývoji způsobu myšlení, změně nebo zmírnění hospodářské solidarity a čím dál vyšší hospodářská nezávislost žen současně přispěla ke zvýšení životní úrovně rodin se dvěma mzdami.

4.2 Životní styly rodin se změnily a zpestřily. Lidé uzavírají manželství méně často a v pozdějším věku. Zvýšil se počet dětí narozených mimo manželství a též počet adopcí, zejména dětí z neevropských zemí. Vzrostl počet rozvodů a počet nových rodin s dětmi narozenými v předcházejícím manželství. Rodiče samoživitelé, zejména ženy, jsou také čím dál početnější a tyto neúplné rodiny jsou často vystavovány těžkým materiálním podmínkám. Situace rodin, které vychovávají postižené děti, způsobuje specifické potíže, jež vyžadují zvláštní pozornost veřejných orgánů. Byly vytvořeny nové rodinné sítě pro vzájemnou pomoc založenou na solidaritě a přátelských poutech (například rodinné jesle). Průměrný počet osob v jedné domácnosti se snížil a čím dál více osob nebo párů žije samo a bez dětí. Otázka starších párů, jejich role ve společnosti a podpora, již budou potřebovat, bude stále aktuálnější. Imigrace přinesla do Evropy nové způsoby rodinného života, jež zvyšují složitost rodinných situací.

4.3 Ve společnosti založené převážně na zemědělství byla pro rodinu typická trojí, tedy citová, hospodářská a geografická jednota. Hospodářská činnost se ve skutečnosti nejčastěji odehrávala na stejném místě, kde sídlila rodina, tedy na farmě, v dílně nebo v obchodě. Tato trojí jednota se s příchodem průmyslu a urbanizace zmírnila nebo zanikla. Bydliště rodiny leží ve většině případů jinde než pracoviště, členové rodiny nepracují ve stejném zařízení ani ve stejném odvětví. Rodiče tráví méně času doma, prarodiče a příbuzní bydlí často daleko a rodinná solidarita je méně systematická. Některé děti jsou proto častěji odkázány samy na sebe, ale většina také zůstává v rodině déle než dříve, zejména z důvodu delších studií a problémů, se kterými se mladí lidé potýkají při vstupu do aktivního života. V některých členských státech je běžné, že mladí lidé kolem 30 let žijí stále s rodiči a jsou na nich finančně

závislí. Je také známo, že zdravotní péče, sociálních služeb a vzdělání v současné době využívá více dětí než v minulosti.

4.4 Přestože silná citová pouta byla a stále jsou základem rodiny, neboť se jedná o všeobecnou lidskou touhu, je zřejmé, že hospodářská a geografická jednota se stala spíše výjimkou (zemědělské podniky, tradiční obchody, řemeslná výroba atd.) než pravidlem.

4.5 Současný život je složitější a jistě i více individualistický. Konkurence mezi jednotlivci se stala významným cílem, který má však velice často přednost před hodnotami, jako je solidarita.

4.6 Navzdory průmyslovým změnám, urbanizaci a upřednostňování jednotlivce před společenstvím se instituce rodiny přizpůsobila a zachovala, přestože došlo k jejímu oslabení. Představuje totiž přirozenou a základní touhu lidstva, které hledá cit, lásku, vzájemnou pomoc a solidaritu. Průzkumy veřejného mínění zaměřené zejména na mladé lidi ostatně svědčí o tom, že tato touha stále přetrvává.

4.7 Lze však jasně říci, že jednou z hlavních problematik je umožnit a sladit pracovní, soukromý a rodinný život žen i mužů a přizpůsobit se rostoucím požadavkům rodičovských povinností.

4.8 Vzhledem k hospodářskému a sociálnímu vývoji evropských společností mají některé otázky klíčový význam pro celou rodinnou politiku: hlídání a vzdělávání dětí, péče a pomoc starším či velice starým a závislým rodičům, pružnost při organizaci práce, rodičovské dovolené a dovolené z důvodu péče o nemocného člena rodiny, podpora rodičů, kteří přerušili svou kariéru pro výchovu dětí, při návratu do práce, podpora vzdělávání dětí, jež jsou pro společnosti slibnou budoucností, boj proti chudobě a nezaměstnanosti, podpora rodin, jež trpí výskytem různých nemocí, alkoholismem či jinými škodlivými závislostmi (jako jsou drogy, kouření atd.), boj proti domácímu násilí, podpora rodin opatrujících postižené členy rodiny atd.

4.9 Je skutečně vhodné navrhnout konkrétní a efektivní opatření, jež by zabránila neúnosnému náporu na mladé ve věku, kdy by měli být rodiči. Nemůžeme od žen očekávat, že budou mít děti, budou pokračovat ve své kariéře a budou více přítomny na trhu práce, aniž by jim byla navržena doprovodná opatření potřebná pro snazší sladění jejich mateřského a rodinného života s pracovní činností. Je rovněž patřičné navrhnout silná a efektivní opatření pro podporu zapojení otců do rodinného života, rozvoj otcovské zodpovědnosti a rovné postavení, pokud jde o péči o děti v rodině. To také znamená, že je třeba přizpůsobit ustanovení pracovního práva v členských zemích, které dosud takové předpisy nemají, aby rodičům – tedy i otcům – umožňovala vzít si rodičovskou dovolenou a mít pružnou pracovní dobu, aby se mohli starat o své malé děti.

5. Rodina jako realita, kterou již Evropská unie uznala a jejíž lidský, hospodářský a sociální aspekt podporuje

5.1 Evropská unie se již pokusila projevít svůj zájem o rodinu okázalou formou. V čl. 33 odst. 1 Listiny základních práv se uvádí, že „rodina požívá právní, hospodářské a sociální ochrany“. Z této formulace vyplývá, že rodina, hospodářství a sociální uspořádání si nejsou vzájemně neznámé nebo zcela nezávislé. Tyto tři prvky na sebe naopak vzájemně působí a je na členských státech, aby zajistily právní, hospodářskou a sociální ochranu rodiny.

5.2 Listina základních práv se v této souvislosti připojuje k dřívějšímu textu, jenž byl podepsán všemi členskými státy, a sice k Všeobecné deklaraci lidských práv, kterou Organizace spojených národů vyhlásila v roce 1948 a v níž se v čl. 16 odst. 3 uvádí, že „rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má právo na ochranu společnosti a státu“.

5.3 Listina základních práv je však jasnější, pokud jde o existující vztahy mezi rodinou a hospodářstvím, protože v čl. 33 odst. 2 je stanoveno, že cílem Unie v této oblasti je „sladění rodinného a pracovního života“.

5.4 Evropská unie tak v tomto textu, jenž stanovuje její základní hodnoty, podtrhla nejenom zvláštní význam, který přikládá rodinnému a pracovnímu životu, ale rovněž uvedla, že mezi těmito hodnotami nesmí, nebo by neměly být rozpory.

5.5 Nakonec je vhodné podotknout, že Listina základních práv v článku 33 uzákoňuje úlohu Evropské unie v oblasti rodinné politiky, aby alespoň při dodržování zásad subsidiarity stimulovala, upozorňovala, informovala, či dokonce vybízela ke koordinaci mezi členskými státy.

6. Rodina jako zdroj hospodářské prosperity, sociální solidarity a citové rovnováhy

6.1 Všichni víme, že období velkého hospodářského rozmachu po druhé světové válce (tzv. „Trente glorieuses“) charakterizoval rovněž silný demografický nárůst, což nebylo náhodné. Dynamický demografický rozvoj, jímž je třeba nahradit evropskou „demografickou zimu“, musí nutně doprovázet možnost, aby všechny generace mohly rozvíjet své dovednosti, kreativitu a osobní seberealizaci a současně respektovat životní prostředí a dobré ekologické zdraví planety.

6.2 Rodina je základním hospodářským společenstvím a tato vazba mezi rodinou a hospodářstvím je přirozená. Rodina jako společenství má jisté potřeby, které mají z různých pohledů hospodářský rozměr; jde například o stravování, bydlení, vybavu, přístup ke kultuře a zájmům, kvalitě ovzduší, vody, atd. V některých členských státech se také rodině poskytují finanční prostředky a sociální služby. Je zcela jasné jednou z hnacích sil

hospodářství za předpokladu, že její členové mají vhodnou a trvalou kupní sílu.

6.3 Jestliže uznáme, že rodina je hospodářským společenstvím, neznamená to, že se omezíme pouze na její hospodářskou funkci, nebo na ni budeme nahlížet pouze z kvantitativního hlediska. Rodina a hospodářství mají konec konců společný cíl, tedy dobré životní podmínky a citovou rovnováhu⁽⁵⁾.

6.4 Rodina navíc nejméně ve čtyřech různých oblastech představuje prvky příznivé pro hospodářský rozvoj a sociální rovnováhu:

- rodina poskytuje citovou, hospodářskou a sociální solidaritu, jež umožňuje mnohem lépe reagovat na nepředvídatelné situace hospodářského života. Jestliže nezaměstnaní mohou využívat rodinné, duševní a/nebo finanční podpory, daří se jim snáze podniknout kroky potřebné pro hledání práce, výběr vzdělávacího cyklu, případně pro založení podniku, přestože dobře víme, že nezaměstnanost je těžkou a náročnou zkouškou pro celou rodinu;

- rodina je místem, kde se přímo vytvářejí hospodářské hodnoty, neboť je základem toho, co ekonomové nazývají „lidským kapitálem“. Je tudíž vhodné maximálně rodiče podporovat v jejich vzdělávací roli. Dopad „demografické zimy“, kterou prochází Evropa, plně pocítíme, vezmeme-li v úvahu nadcházející potíže, které se týkají financování důchodů, úbytku obyvatelstva ve venkovských oblastech spojeného se zánikem hospodářských činností a problémy se zajištěním veřejných služeb, snížení počtu studentů v některých oborech budoucnosti. Investice do lidského kapitálu mohou posílit produktivitu a hospodářský růst a dlouhodobě zabránit výše uvedenému vývoji;

- je třeba zdůraznit roli rodiny při vytváření „lidského kapitálu“ díky poskytnutému vzdělání, předaným hodnotám a podpoře, kterou rodiče dětem přinesli. Některé přednosti nepostradatelné v pracovním i sociálním životě se nejprve získávají v rodině: úcta k ostatním, smysl pro píli, týmový duch, tolerance, smysl pro život ve společnosti a odpovědná nezávislost;

- nakonec lze uvést, že rodina je trvalým stimulačním prvkem hospodářství a mobilizuje hospodářské možnosti rodičů, aby vyhověli potřebám rodiny. Odpovědnost rodičů za vzdělání dětí a jejich přípravu do budoucího života vybízí ke spoření a investicím do budoucna, jak po finanční stránce, v otázkách nemovitostí, tak i pokud jde o vzdělání a znalosti. Aby pro své děti zachovali přijatelné životní prostředí, budou se rodiče mobilizovat s cílem omezit znečištění životního prostředí jakéhokoli původu. Většina dětí dnes dostává od svých rodičů a společnosti podstatně více kapitálu ve

⁽⁵⁾ Viz průzkumné stanovisko EHSV k tématu Ekonomické a rozpočtové důsledky stárnutí obyvatelstva přijaté na plenárním zasedání dne 14. 3. 2007, zpravodajka: paní FLORIO.

formě péče, vzdělání, zdravotních a sociálních služeb a investic do nemovitostí (a více též formou dědictví) než jejich rodiče nebo prarodiče ve stejném věku. Ekonom a demograf Alfred Sauvy se v tomto směru vyjádřil, že „dítě je aktivním prvkem společnosti“. V této souvislosti můžeme říci, že rodina přináší historický rozměr do života jednotlivců, jak na hospodářské, tak na sociální a citové úrovni.

6.5 Jean Bodin již v období renesance napsal, že „jediným bohatstvím je člověk“. Všechny členské státy Evropské unie uznávají přínos rodiny na lidské, hospodářské, sociální a rovněž citové úrovni, a proto všechny státy vedou rodinné politiky, ačkoli různými způsoby. Vědí, že budoucnost lidstva spočívá v dětech.

7. Rodinné politiky v celé Evropské unii, avšak politiky odlišné

7.1 V celé Evropské unii existují rodinné politiky, politiky zaměřené na rovné postavení žen a mužů a politiky, které se mají zasadit o sladění pracovního, společenského a rodinného života. Tyto tři prvky jsou provázány a tvoří koherentní celek, ačkoli v různých zemích je zdůrazňován jeden konkrétní prvek před ostatními. V každém případě tyto politiky, ať jsou implicitní nebo explicitní, silnější či slabší, existují ve všech členských státech.

7.2 Důvody jsou různé: někdy se týkají více otázek morálky a občanství, jindy spíše otázek hospodářských a politických. Avšak dobré duševní a zdravotní rozpoložení i vzdělání dětí jsou stále základním prvkem rodinných politik, stejně jako starost o to, aby rodiče dosáhli uspokojivého osobního rozvoje a zároveň vedli rodinný, pracovní a společenský život.

7.3 Požadavek rovnoprávnosti mezi ženami a muži, pokud jde o pracovní život a rodinné výdaje, je také součástí mnoha rodinných politik, zvláště ve skandinávských zemích. Opatření směřující ke sladění pracovního a rodinného života v případech, kdy je pracoviště vzdáleno od domova a kdy dochází k přerušování kariéry z důvodu narození nebo výchovy dítěte, což zaměstnavatel ne vždy přijme a pochopí, jsou totiž jedním z klíčových bodů rodinné politiky zaměřené na začlenění dětí do společnosti.

7.4 Vůle zajistit dětem rovné příležitosti ve společnosti může také pomoci v podpoře rodinných politik. Často jde i o kompenzace finančních nákladů, jež vyplývají z rodičovských povinností. To zahrnuje rovněž řadu opatření, která se věnují problémům otců a především matek na pracovním trhu, neboť ony se obvykle starají o výchovu, zejména dokud jsou děti ještě malé.

7.5 V jiných případech je tato otázka zmiňována spíše ze sociálního než rodinného pohledu. Jedná se o organizaci přerodělování příjmů, tedy boj proti chudobě, aniž by tato politika byla stále spojována s myšlenkou náhrad specificky rodinných výdajů.

7.6 Konečně existovaly i politiky, které byly jednoznačně zaměřeny na podporu porodnosti v Evropě, kde se rodí příliš málo dětí.

7.7 Všechny evropské studie zaměřené na vztah mezi porodností a vysokou zaměstnaností žen dokazují, že vyšší hodnota úhrnné plodnosti je zřejmým důsledkem možností, které se nabízejí pro sloučení rodinných a pracovních povinností. V oblasti zvyšování porodnosti by mohlo být dosaženo lepších výsledků prostřednictvím opatření, která by podporovala a umožňovala otcům malých dětí lépe sdílet rodinnou odpovědnost s matkami. Jedná se o velice důležitý prvek, který by bylo vhodné zdůraznit mladým generacím.

7.8 Prodloužení délky života, delší doba studií mladých lidí a různé etapy celoživotního vzdělávání změnily a ještě změny způsob uspořádání pracovního i rodinného života. Bylo by vhodné přemýšlet o tom, jakým způsobem zavést více pružnosti jak ve vzdělávacím, tak v pracovním procesu, aby bylo pro ty, kdo si to přejí, snadnější založit rodinu, aniž by byli nuceni vzdát se profesního růstu.

8. Opatření na podporu rodiny a profesních rovných příležitostí žen a mužů

8.1 Hlavní body základních politických opatření zavedených na podporu rodin se týkají přímé finanční pomoci a dotovaných či bezplatných služeb dětské péče (jesle, školky, síť mateřských asistentek atd.). Bylo by vhodné dbát na to, aby tato opatření podporovala sladění pracovního a rodinného života. Je rovněž důležité, aby služby pro hlídání dětí byly přístupné a cenově dostupné pro všechny.

8.2 Některé politiky se zaměřují na infrastrukturu dětské péče, atraktivní podmínky rodičovské dovolené pro výchovu a na aktivní politiku slučitelnosti výdělečné činnosti a rodinného života, jakož i usnadnění návratu do práce po rodičovské dovolené.

8.3 Jiné systémy upřednostňují daňové úlevy pro rodiny s jedním příjmem a příspěvky pro rodiče, kteří zůstávají doma během prvních několika let věku dítěte.

8.4 Některé země kombinují finanční pomoc určenou na náhradu nákladů na vzdělání dětí s opatřeními na sladění pracovních a rodičovských povinností, např. ve formě rodičovské dovolené, zařízení pro péči o dítě a nabídky bezplatné předškolní péče. Tato kombinace finanční pomoci a služeb se jeví jako efektivní.

8.5 Otázka rovného postavení mužů a žen vzhledem k rodinným povinnostem a sladění pracovního a rodinného života je bezpochyby velice důležitá pro zvýšení dynamiky evropských rodin. Doprovází ji potřeba odstranit strukturální příčiny rozdílu v příjmech mužů a žen spojené zejména s tím, že o děti a jejich vzdělání se velice často starají pouze ženy.

8.6 Dosáhnout rovného postavení a vyváženosti mezi muži a ženami – s ohledem na jejich očekávání, záliby a schopnosti, na jejich finanční možnosti, společnou zodpovědnost za děti, rodinu a domácnost, jakož i podílení na politických a jiných prospěšných činnostech pro kolektiv – má rozhodující význam pro demografii a porodnost. Většina žen si stejně jako muži oprávněně přeje sloučit výdělečnou činnost, děti a roli ve společenském životě.

8.7 V celé Evropě se lidé rozhodují o početi dítěte čím dál později, což není bez důsledků pro plodnost, přestože moderní lékařská věda a výzkum v oblasti veřejného zdraví umožňují bojovat proti neplodnosti i v pozdějším věku. Důvodem pozdějšího mateřství je zejména delší doba studií, ale také hledání pracovního místa pro oba rodiče, jež by bylo pro výchovu dětí dostatečně stabilní a placené. V této souvislosti je zřejmé, že nezaměstnanost mladých a nestabilita některých pracovních míst, zejména těch, která zastávají ženy, má negativní dopad na plodnost a rodinný život. Obecně lze říci, že evropský způsob uspořádání hospodářského a společenského života, v němž mladí získávají stabilní pracovní místo čím dál později a aktivní pracovníci jej opouští čím dál dříve, stejně jako nový životní styl mládeže nevedou k tomu, aby lidé přijali rodinnou odpovědnost a péči o děti.

8.8 Pokud se tato situace má zlepšit a máme nalézt vyvážené postavení žen a mužů, je třeba spojit politická opatření pro rodinu s opatřeními pro rovnost pohlaví. Tím jsou myšlena například dobrá pečovatelská zařízení pro děti, včetně jeslí na pracovišti, a také právní, daňová a sociální opatření vedoucí ke slučitelnosti rodinného, pracovního a společenského života pro ženy i muže. Bylo by rovněž vhodné uvažovat, do jaké míry by mohli prarodiče, kteří jsou ještě v pracovním procesu, mít pružnou pracovní dobu a plnit svou roli u vnoučat. Nedosáhne-li těchto změn, vystavujeme se příliš velkému riziku, že se ženy budou nadále vyhýbat zakládání rodiny a rodinnému životu a budou se věnovat pouze profesní kariéře.

8.9 Je rovněž vhodné dbát na to, aby uplatňované politiky usnadňovaly volbu vrátit se do placeného zaměstnání po přerušení kariéry z důvodu narození nebo výchovy dítěte. V této souvislosti by se mělo uvažovat o rozvoji bezplatných školení během rodičovské dovolené a zavedení upravené pracovní doby, pokud si rodič přeje starat se o malé dítě. V tomto duchu je třeba podpořit volbu práce na částečný úvazek a nebránit návratu k plnému úvazku, pokud již zkráceného pracovního úvazku není třeba. Konečně dojde-li k návratu do pracovního života po rodičovské dovolené, musí se dbát na to, aby nešlo o pracovní místo, které je v porovnání s kompetencemi matky nebo otce nevhodné. To, že někdo využil před nedávnem rodičovské dovolené, nesmí být považováno za znevýhodňující v situaci, kdy se snižují stavy zaměstnanců v důsledku hospodářských potíží.

8.10 Je důležité, aby veřejné služby i podniky, které mají být „občanské“, zaváděly nebo podporovaly politiky, postupy a sociální inovace usnadňující pracovní život párů, jež čekají nebo vychovávají děti. Kromě proslovů a legislativních ustanovení se jedná též o otázku kolektivního a duševního přístupu, který může ovlivnit, pokud dítě není považováno za břemeno a jeho matka nebo otec proto nejsou považováni za méně produktivní nebo méně „konkurenceschopné“ pracovníky. Měly by se podporovat postupně se objevující snahy o vybudování jeslí na pracovišti nebo společných jeslí podniků, které se nacházejí ve stejné oblasti. Představují totiž velice užitečnou službu pro páry, jež mají jistou profesní odpovědnost, a snižují tak jejich každodenní cestování a zjednodušují časový rozvrh.

8.11 Velký význam má také to, aby veřejné služby a podniky nezpochybněly problémy, jimž mohou v průběhu pracovního života čelit otcové malých dětí, když si chtějí vzít rodičovskou dovolenou, nebo z rodinných důvodů omezit pracovní dobu. Veřejné služby a podniky by měly vytvořit podmínky k tomu, aby se i otcové mohli starat o své děti. V této souvislosti hrají významnou roli sociální partneři.

8.12 Z obecného hlediska je nezbytné podporovat otce, aby skutečně sdíleli rodinné povinnosti ve všech oblastech, zejména v otázce vzdělání dětí. Velké množství sociologických studií uvádí, že „nepřítomnost“ otce je skutečně příčinou většího počtu problémů při vzdělávání mládeže.

8.13 Stávající nebo budoucí politiky jsou různé, problémy, s nimiž je třeba se vypořádat, mají odlišné povahy, avšak cíle, jež mají umožnit mužům a ženám, kteří si to přejí, založit rodinu a mít děti, jsou totožné. Nicméně výzkumy shodně uvádějí, že Evropané mají méně dětí, než by si přáli, a že často vyjadřované přání mít třetí dítě se nesplní, většinou z finančních a materiálních důvodů a z důvodu složitosti sladění kariéry s rodinným životem; to platí především pro matky.

8.14 Existuje však i jeden méně materiální aspekt. Evropská unie je sice jednou z nejrozvinutějších a nejbohatších oblastí světa, nyní však prochází nejistým obdobím. Po období velkého hospodářského rozmachu po druhé světové válce se v Evropě začal rozšiřovat jistý pesimismus, nepříliš příznivý pro zakládání rodiny, související s hospodářskými nejistotami, obavami týkajícími se zhoršení životního prostředí a klimatické změny, některými negativními dopady globalizace, se složitostí moderních společností a se ztrátou důvěry občanů ve schopnosti vlád ovlivnit některé události. Po dlouhé době je to poprvé, kdy mají v mnoha evropských zemích rodiče dojem, že ve skutečnosti nemohou svým dětem slíbit lepší budoucnost.

8.15 Máme také právo položit si otázku, zda je dominantní kultura otevřená rodině a péči o děti, zda je představa spokojeného rodinného života dostatečně zhodnocená, či nezpůsobuje-li individualismus a jistý konzumní materialismus, že lidé zapomínají, že člověk sice nepochybně je individuální bytost, ale je předurčen pro život ve společnosti. Největší a nejnaléhavější

starosti Evropanů se ostatně týkají rodinného života – vzdělání, bydlení, pracovních příležitostí, citové stability a seberealizace. Možná by měl být upřednostněn optimističtější a velkorysejší pohled na rodinný život, neboť problematika rodiny a porodnosti se již ve své podstatě dotýká té nejdůvěrnější části lidské bytosti. Veřejné orgány, jejichž posláním je hledat společný blahobyt, by měly nabízet nové možnosti, zajistit dnešním ženám a mužům skutečnou svobodu při rozhodování založit rodinu a vychovávat tolik dětí, kolik si přejí, aniž by toto rozhodnutí ovlivnilo jejich osobní volby, pokud jde o seberealizaci.

8.16 Rodina je tedy zdrojem hospodářské prosperity a sociální solidarity, jak bylo vysvětleno výše, zejména pokud mohou být oba rodiče výdělečně činní. Evropská unie by proto měla podpořit členské státy, aby do svých hospodářských a sociálních politik začlenily rodinný rozměr. EU by pro podporu udržitelné rodinné politiky měla použít osvědčené postupy.

V Bruselu dne 14. března 2007.

předseda

Evropského hospodářského a sociálního výboru

Dimitris DIMITRIADIS
